

*Мартьянова Т. С.,**кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права
і процесу інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»,
головний спеціаліст територіального управління
Державної судової адміністрації України
у Львівській області*

СУБ'ЄКТИ ПРАВОЗАСТОСОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ

Анотація. У статті проаналізовано природу суб'єктів правозастосовної діяльності та особливості їх правового статусу. Виділено низку елементів правового статусу суб'єкта правозастосовної діяльності: права, обов'язки, обмеження і гарантії, юридичну відповідальність, а також стрижневий, специфічний елемент правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності – юридичні державно-владні повноваження.

Ключові слова: суб'єкт правозастосовної діяльності, правовий статус, права, обов'язки, державно-владні повноваження.

Постановка проблеми. Цілком очевидно, що правовий статус суб'єктів правозастосовної діяльності не може бути своєрідним відзеркаленням соціального положення цих суб'єктів у суспільстві і державі, оскільки він охоплює не всі аспекти їхнього фактичного становища, а лише найбільш значущі для суспільства і держави умови. При цьому має йтися не про правовий статус посади, а про юридичний статус суб'єкта правозастосовної діяльності – людини, що обіймає ту чи іншу посаду у правозастосовному органі. Це істотний акцент в умовах реформування правової системи України, коли ставиться завдання підвищити роль і цінність людських чинників у життєдіяльності суспільства та подолати знесоблені характеристики понять і конструкцій соціальних наук, серед них і правознавства.

Стан дослідження. У вітчизняній правовій науці категорія правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності як спеціального різновиду соціально-професійного статусу, що розглядається з позиції загальнотеоретичних підходів і критеріїв та виступає комплексною фундаментальною проблемою юридичної науки, досі, на жаль, так і не стала предметом спеціального розгляду. Дослідженню різних аспектів правозастосовної діяльності були присвячені праці С. Алексєєва, В. Бабаєва, А. Барака, В. Баранова, А. Боннера, Н. Волпенка, В. Дубовицького, І. Дюрягіна, В. Забігайла, В. Канціра, А. Коренева, П. Куфтирева, В. Лазарева, П. Люблінського, М. Малікова, В. Манохіна, І. Покровського, М. Рісного, М. Строговича, Ю. Тихомірова, О. Черданцева та інших.

Мета статті – дослідити природу суб'єктів правозастосовної діяльності та проаналізувати особливості їх правового статусу.

Виклад основного матеріалу. Загальнотеоретична характеристика природи і правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності насамперед передбачає ви-

вчення їх сутності в межах юридичної науки, тобто з позиції теорії держави і права. Для цього пізнавальні зусилля потрібно зосередити не на очевидних індивідуальних і групових властивостях цього феномена, а на розкритті його загальних, системних якостей, зумовлених необхідністю виникнення і функціонування в суспільстві і державі. При цьому в ході системного аналізу предметів і явищ має йтися не про їхні якості з погляду здорового глузду, які можна визначити звичайними засобами і методами, а про те, що належить до нового класу властивостей – надвластивість, яка характеризує не предмет сам собою, а систему предметів, яка виявляється у предметі лише через його належність до системного цілого [4, с. 97].

Відповідно до вказаної позиції про властивості явища, можна вказати на низку ознак категорії «суб'єкт правозастосовної діяльності». Зокрема, обов'язковою під час визначення цієї категорії буде така ознака: суб'єкт правозастосовної діяльності – це особа, наділена державно-владними повноваженнями щодо застосування норм права. Виконання службових функцій суб'єктами правозастосовної діяльності, що функціонують у різних правозастосовних органах, традиційно пов'язане з наділенням їх державно-владними повноваженнями. Навіть більше, у правозастосовному сенсі необхідною є наявність владного суб'єкта, де його статус може бути визначений лише за допомогою державно-владного повноваження, адже суб'єкт правозастосовної діяльності спеціально уповноважений державою вирішувати соціально-правові ситуації, приймати правозастосовні акти, забезпечені в разі потреби державним примусом. Владна ж природа повноваження суб'єкта правозастосовної діяльності, що надає йому реальної можливості впливати на суб'єктів правозастосовної діяльності, означає обов'язковість підпорядкування інших суб'єктів правозастосовної діяльності законним вимогам суб'єктів правозастосовної діяльності.

Виступаючи від імені і за дорученням держави, суб'єкти правозастосовної діяльності є представниками того або іншого правозастосовного органу, держави загалом, а тому представляють державну владу. Потрібно зауважити, що державно-владні повноваження в повному обсязі є також елементом статусу депутатів законодавчого органу держави, проте суб'єкти правозастосовної діяльності через необхідність розподілу праці щодо управління наділяються спеціалізованими, галузевими повноваженнями, тобто адміністративними, охоронними тощо. Представляючи державу, окремий суб'єкт правозастосовної діяльності не

ототожнюється з нею, оскільки система органів влади – це не держава, а лише її апарат, – одна, проте найістотніша ознака держави. Водночас потрібно виділити представників влади як особливий різновид суб'єктів правозастосовної діяльності. При цьому, як видається, має йтися не лише про формальне співвідношення категорій «суб'єкт правозастосовної діяльності» і «представник влади», тим паче в юридичній науці поняття представника влади традиційно пов'язують із виконанням особою функцій владарювання, особливості якої вбачаються в тому, що остання виражається у праві виконувати службові дії, які мають наслідки для значної категорії осіб, а іноді й для всіх громадян [3, с. 15-28]. Із цього погляду, представники влади – це суб'єкти правозастосовної діяльності, які адресують свої розпорядження особам, котрі не перебувають від них у службовій залежності; здійснюють повноваження не відомчого, а загального характеру, що реалізуються в адміністративно-територіальних межах, а також наділені правом застосування заходів впливу в разі невиконання законної вимоги.

Наступну ознаку досліджуваної категорії потрібно визначити так: суб'єкт правозастосовної діяльності – це суб'єкт, наділений спеціальним правовим статусом [1, т. 1, с. 170-171].

Закріпленню правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності і, передусім, владних повноважень слід надавати первинного значення, оскільки компетенція суб'єкта правозастосовної діяльності є вихідною юридичною позицією у здійсненні правозастосовної діяльності. Також підпорядкування як атрибут владного відношення набуває у правовому сенсі характеру юридичної залежності однієї сторони від іншої, оскільки для суб'єкта правозастосовної діяльності, з одного боку, встановлюються зміст і межі юридичного владарювання шляхом надання повноважень, а для громадянина – відповідні юридичні можливості й обмеження через надання суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Своєю чергою, закон і законність покликані забезпечити механізм взаємодії владарюючих і підвладних системі спеціальних юридичних гарантій та під час реалізації повноважень суб'єктами правозастосовної діяльності, і в разі здійснення громадянами прав та обов'язків, а також протистояти зловживанням владою з боку суб'єктів правозастосовної діяльності.

Досить важливою є ознака суб'єкта правозастосовної діяльності, яка демонструє, що він виступає суб'єктом державного управління суспільними явищами і процесами.

Реформування правової системи України спрямоване на те, щоб не лише істотно підвищити ефективність наших політичних інститутів, а й якнайповніше розкрити потенціал суб'єкта правозастосовної діяльності. Дуже важливим аспектом прикладного характеру є розподіл управлінської праці, адже саме управління за змістом є нічим іншим, як діяльністю, процесом, правовими відносинами, в які вступають уповноважені державою суб'єкти з одного боку та громадяни, їх організації – з іншого [8, с. 4]. Водночас із позиції механізму правового регулювання суспільних відносин, необхідність у залученні суб'єктів правозастосовної діяльності виникає в тих випадках, коли на шляху природних каналів переведення права у впорядкованість громадських стосунків виникають перешкоди, до яких належить суперечка про право, правопорушення, недостатність так

званої нормативної енергії у правових нормах, наявність прогалини в масиві юридичних норм тощо. Для вирішення таких соціально-правових ситуацій уповноважені державою суб'єкти правозастосовної діяльності вступають у процесуальні правовідносини, що мають забезпечувальне і технологічне значення для досягнення соціально корисного результату [11, с. 91]. Причому суб'єкт правозастосовної діяльності як суб'єкт-лідер юридичного процесу покликаний організувати і досягнення його результатів, і задоволення потреб зацікавленого суб'єкта, разом із забезпеченням його прав та юридичних свобод. Одночасно держава покладає на суб'єктів правозастосовної діяльності обов'язок прийняти в межах своєї компетенції правові акти відповідно до обставин справи, що вирішується. При цьому підтримка і зміцнення законності, як і забезпечення впевненості кожного громадянина в недоторканості його особи і в гарантованості здійснення ним своїх прав, є не лише предметом особливої уваги суб'єктів правозастосовної діяльності, а й їх професійним і громадянським обов'язком.

Ще один аспект суб'єктивного і людського чинника в управлінні зумовлений тим, що сутність управлінського процесу виявляється не стільки в кількісних, скільки в якісних показниках, визначуваних, зрештою, його гуманістичною спрямованістю. Причому йдеться не лише про індивідуального суб'єкта правозастосовної діяльності, а й про суб'єкта правозастосовної діяльності, який як колективний суб'єкт може функціонувати лише через персональний склад людей, що входять до нього. У зв'язку із цим досить точною є думка В. Леніна, що «...потрібно взяти за правило: краще через два роки або навіть через три роки, ніж похапки, без всякої надії отримати солідний людський потенціал» [5, с. 392].

Нині, коли роль свідомих, раціональних начал у державному управлінні в межах його розвитку неухильно зростає, виконання суб'єктом правозастосовної діяльності службових функцій неминуче опосередковується його людськими властивостями. Водночас сам собою людський чинник не є досить надійним елементом системи управління, характеризується рисами адміністративно-командної системи, «натискового» стилю роботи, у зв'язку із чим важливого значення набуває розробка проблем юридичної деонтології – галузі юридичної науки, яка інтегрує систему знань про мудрість спілкування і мистецтво ухвалення правильного рішення в юридичній практиці [9].

Проаналізувавши ознаки суб'єкта правозастосовної діяльності, визначаємо, що суб'єкт правозастосовної діяльності – це особа, яка на професійних началах виконує службову функцію щодо управління, має спеціальний правовий статус, здійснює державно-владну діяльність, що має офіційний юридичний характер і спрямована на реалізацію права за допомогою видання правозастосовних актів – документів, що містять передбачені повноваженнями суб'єкта обов'язкові персоналізовані правові приписи, адресовані конкретним суб'єктам.

Із погляду потреб юридичної практики, варто уточнити співвідношення таких категорій, як «суб'єкт правозастосовної діяльності» і «посадовець». Зазвичай, на практиці ці поняття рівнозначні і вживаються в одному й тому самому сенсі. На наше переконання, і в теоретико-пізнавальному, і у практичному аспектах доцільно їх розмежувати [6, с. 118].

Завдання правової науки полягає в тому, щоб розробити систему, в якій суб'єкти правозастосовної діяльності, аж до президента, виконували б свої функції на правовій основі. Проте нині на практиці, якщо особа є керівником, то одночасно виступає і суб'єктом правозастосовної діяльності, наділеним тими чи іншими повноваженнями, які він через професійні юридичні якості не в змозі застосувати. Тож важливо, щоб суб'єкти правозастосовної діяльності мали або відповідні професійні навички, або служби правового забезпечення, здатні застерегти керівника від ухвалення необґрунтованих правозастосовних рішень.

Нині, коли сучасні дослідники майже не працюють над розробкою теоретичних питань, що стосуються і правозастосування, і безпосередньо пов'язаного з ним поняття «суб'єкт правозастосовної діяльності», потрібно, окрім вироблення вказаного поняття, врахувати таку обставину, що теорія державного управління, як і державознавство, частиною якого вона є, як початкове використовує поняття «посадовець», що належить до обсягу поняття «суб'єкт правозастосовної діяльності» [12, с. 7]. При цьому в науковій літературі поширена думка, що саме поняття посади, а не посадовця виступає ключовим в управлінсько-правовому підході до проблем державного управління, внаслідок чого не враховується реальна структура управлінських відносин, що охоплює людський компонент, особливо коли йдеться про елементарні зв'язки на рівні практичного втілення цілей і завдань управління. Звичайно, посада – це частина організаційної структури державного (правозастосовного) органу, але для того щоб реалізувати посадову компетенцію, потрібна жива людська праця [2, с. 51-65].

Визначення сутності суб'єктів правозастосовної діяльності вимагає розгляду категорії правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності, яка є досить цікавою для дослідження. Передусім відзначимо значущість тих соціальних зв'язків, які становлять фактичний зміст цієї категорії і де сам правовий статус розглядається в контексті теорії прав людини як одна з найважливіших категорій, що, будучи зумовленою соціальною структурою суспільства, нерозривно пов'язана з рівнем демократії і станом законності. Особливість же категорії правового статусу суб'єкта правозастосовної діяльності полягає в тому, що вона дозволяє комплексно, з урахуванням різних позицій, підійти до моделювання юридичного статусу різних суб'єктів застосування норм права і, отже, подолати недоліки однобічного підходу [7, с. 28], коли той або інший суб'єкт правозастосування розглядають лише як носія прав чи юридичних обов'язків. Причому якщо на рівні конституційного регулювання, встановлення основних начал суспільного і державного устрою, а також відносин між громадянином і державою допустимий акцент на окремих компонентах правового статусу, що засвідчують ціннісні пріоритети у правах людини, то коли йдеться про конкретнішу характеристику, зокрема видове моделювання правового статусу, реальне правове становище таких суб'єктів найадекватніше може бути відображене лише з різних поглядів, тобто лише за допомогою дослідження самого поняття правового статусу суб'єктів застосування норм права [10, с. 59].

Якщо правильним є твердження, що правовий статус громадянина не може бути невизначеним, то це ще більшою мірою стосується правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності, який не може доволно охо-

плювати додаткові непередбачені законодавством повноваження.

Висновки. Вважаємо, що, досліджуючи особливості правового статусу суб'єктів правозастосовної діяльності, потрібно брати за основу принципове положення про те, що правовий статус зазначених вище суб'єктів є спеціалізованою модифікацією правового статусу щодо конституційного статусу громадянина, а це зумовлює врахування принаймні двох важливих обставин. По-перше, правовий статус суб'єктів правозастосовної діяльності не повинен розглядатися поза зв'язком із конституційним статусом людини і громадянина, а також змістом й обсягом його основних прав, свобод, обов'язків, закріплених Конституцією України, які виступають основою спеціального правового статусу будь-яких учасників суспільних стосунків, зокрема суб'єктів правозастосовної діяльності. Під час же моделювання правового статусу цих суб'єктів вказана обставина має архіважливе значення, оскільки іноді пропонуються конструкції останніх у формі винятку із загального конституційного статусу громадянина, що навряд чи може бути правильним, якщо врахувати місце і роль Конституції України у врегулюванні суспільних відносин. По-друге, особливості правозастосовної діяльності тієї категорії суб'єктів, які обіймають посади в державному апараті і здійснюють державне правозастосовне управління, пов'язані з виконанням державно-владних повноважень, не можуть не зумовити структуру й особливості елементів правового статусу самих суб'єктів застосування норм права.

Отже, вироблення узагальненого і цілісного уявлення про природу й особливості правового статусу суб'єкта правозастосовної діяльності як суб'єкта, який персоналізуватиме державу, уповноваженого виступати від її імені, буде справедливо кваліфікувати як подолання деякої прогалини в понятійному апараті теорії держави і права загалом.

Література:

1. Алексеев С.С. Общая теория права : курс в 2 т. / С.С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1981. – Т. 1 ; 1982. – Т. 2. – 360 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 416 с.
3. Бахрах Д.Н. Власть и подчинение в аппарате государственного управления / Д.Н. Бахрах // Конституционные основы государственного строительства права. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1981. – С. 15–28.
4. Кузьмин В.П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса / В.П. Кузьмин. – 3-е изд., доп. – М. : Политиздат, 1986. – 398 с.
5. Ленин В.И. Лучше меньше, да лучше / В.И. Ленин // Полн. собр. соч. – 5-е изд. – М., 1964. – Т. 45. – 745 с.
6. Новиков Е.В. Применение права: системно-функциональный анализ / Е.В. Новиков. – Белгород : Кооперативное образование, 2008. – 244 с.
7. Общая теория прав человека / рук. авт. кол. и отв. ред. Е.А. Лукашева. – М. : Норма, 1996. – 520 с.
8. Правовые формы деятельности в общенародном государстве : учеб. пособие / под общ. ред. В.М. Горшенева. – Харьков : Вища школа, 1985. – 84 с.
9. Сливка С. Юридична деонтологія : підручник / С. Сливка. – Вид. 2-ге, переробл. і доп. – К. : Атіка, 2003. – 320 с.
10. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М. : Юрист, 2001. – 672 с.
11. Теория юридического процесса / авт. кол.: В.М. Горшенев, В.Г. Крупин, Ю.И. Мельников и др. ; под общ. ред. В.М. Горшенева. – Харьков : Вища школа, 1985. – 192 с.
12. Щербак А.И. Социальный механизм юридической ответственности должностных лиц / А.И. Щербак. – К. : Наукова думка, 1986. – 234 с.

Мартьянова Т. С. Особенности правового статуса субъектов правоприменительной деятельности

Аннотация. В статье проанализировано природу субъектов правоприменительной деятельности и особенности их правового статуса. Выделен ряд элементов правового статуса субъекта правоприменительной деятельности: права, обязанности, ограничения и гарантии, юридическую ответственность, а также стержневой, специфический элемент правового статуса субъектов правоприменительной деятельности – юридические государственно-властные полномочия.

Ключевые слова: субъект правоприменительной деятельности, правовой статус, права, обязанности, государственно-властные полномочия.

Martyanova T. Features of the legal status of subjects of law enforcement activities

Summary. The article analyzes the nature of the subjects law enforcement activities and characteristics of their legal status. Allocated a number of elements of the legal status of the subject law enforcement activities: rights, responsibilities, restrictions and guarantees, legal responsibilities and core, specific elements of the legal status of subjects of law enforcement activities – state and legal authority.

Key words: an law enforcement activity, legal status, rights, obligations, state and legal authority.